

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

РОСТЕЦЬКА СВІТЛАНА ІВАНІВНА

УДК 300. 4/5. + 323

**УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНИМ КОНФЛІКТОМ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА
УКРАЇНСЬКА ПОСТРАДЯНСЬКА ДІЙСНІСТЬ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук

ОДЕСА – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичних наук Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор політичних наук, професор,

НАУМКІНА Світлана Михайлівна

Південноукраїнський державний педагогічний університет

ім. К.Д.Ушинського,

завідувач кафедри політичних наук

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор,

Гансова Емма Августівна

Одеський регіональний інститут державного управління

Національної академії державного управління

при Президентові України,

професор кафедри філософських та соціально-політичних наук;

кандидат політичних наук, доцент,

Хорошилов Олег Юрійович

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,

доцент кафедри політичних наук

Провідна установа: Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, кафедра політичних наук, Міністерство освіти та науки України, м. Миколаїв

Захист відбудеться „13”жовтня 2006р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд.513.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий „12” вересня 2006р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Єфтені Н.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження обумовлена конфліктними протистояннями в політичній сфері, які стали звичайним явищем для нашої держави. Вони проявляються в намаганнях суб'єктів політики реалізувати свої цілі та інтереси в системі владних відносин, різких змінах в настроях та поведінці мас, протікають в латентних та прихованих формах, носять локальний та загальний характер. Все це висуває проблему політичних конфліктів в число актуальних та науково-значимих для сьогодення України і передбачає вивчення конфліктогенних факторів.

Уникнути політичних конфліктів та амбіцій ніколи не вдасться, тому актуальним є питання пошуку ефективних методів розв'язання політичних конфліктів. Нерідко прагнення управляти конфліктом виникає також з боку центральної влади держави, якщо це стосується, наприклад, регіональних чи місцевих проблем. Соціальна дійсність служить праобразом постійних конфліктів з приводу влади і доступу до контролю над ресурсами, тому що перерозподіл авторитету являє собою інституціоналізацію нового комплексу ролей правлячих і керованих, які знову починають змагатися у боротьбі за владні повноваження. Для України проблема наявності великої кількості конфліктів на сучасному етапі є особливо гострою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження розроблено згідно з загальною науково-дослідною програмою кафедри політичних наук Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського “Економічні і соціально-політичні механізми модернізації України” (№ держреєстрації 0101U0005755), одним із виконавців якої є дисертант.

Мета дисертаційного дослідження – обґрунтування ефективних шляхів управління політичним конфліктом на сучасному етапі розвитку українського суспільства, а також дослідження толерантних відносин як однієї із умов конструктивного управління політичним конфліктом.

Обрана мета роботи обумовила вирішення наступних **дослідницьких завдань**:

- з'ясувати ступінь розробки досліджуваної проблеми та стану джерельної бази;
- виявити і систематизувати основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття “політичний конфлікт”, “управління політичним конфліктом” і однопорядкових термінів, які існують в зарубіжній та вітчизняній науці;
- проаналізувати особливості розвитку вітчизняних наукових досліджень політичних конфліктів;
- визначити причини, умови, структуру та динаміку політичних конфліктів, враховуючи специфіку стану політичної системи;
- виявити роль політичних конфліктів у суспільствах перехідного типу; порівняти основні існуючі класифікації політичних конфліктів;

– розкрити взаємозалежність динаміки політичних конфліктів від стану політичної системи, що дасть змогу полегшити пошук оптимальних технологій для управління конфліктом в суспільствах, що трансформуються;

– дослідити особливості виникнення, розвитку, вирішення політичних конфліктів, що відбувалися і відбуваються в Україні в пострадянський період;

– проаналізувати теоретичні підходи та практичні шляхи управління політичними конфліктами; з'ясувати які із них є найбільш властивими для українського суспільства;

– обґрунтувати значення толерантних відносин, як однієї із умов управління політичним конфліктом, та важливе практичне значення дотримання принципів толерантності в сучасній українській політиці.

Об'єктом дослідження є політичний конфлікт як багатомірне і функціонально динамічне явище, а *предметом* – складові характеристики, особливості і суперечності його динаміки і шляхів управління в контексті специфіки політичної системи сучасної України.

Методи дослідження вибрані у відповідності з метою і завданнями наукового дослідження. Використання системного підходу виправдано тим, що політичний конфлікт необхідно розглядати як підсистему політичних процесів у суспільстві. Застосування методу аналізу логіко-методологічних основ дало змогу розробити перший розділ дослідження, який присвячений понятійному апаратові та методології дослідження. Принцип протиріччя ставить в центр розгляду суперечності між управлінням політичним конфліктом як ідеалом і управлінням політичним конфліктом як дійсністю. Критично-діалектичний метод використовувався з метою критичного аналізу сучасних політичних конфліктів, вияву їх небезпечного впливу на розвиток суспільства, дослідження позитивних аспектів у конфліктах. Застосовано структурно-функціональний метод, порівняльний, нормативно-ціннісний підхід, історичний і цивілізаційний методи, технологічний підхід, принцип наукового об'єктивізму, а також загальнонаукові методи, на які опирається будь-яке дослідження: аналіз і синтез, індукція і дедукція. Використовувались метод сходження від абстрактного до конкретного, конвергенції і абстракції, результати соціологічних досліджень, проведених вітчизняними і зарубіжними провідними центрами, з метою отримання найбільш достовірної інформації з обраної тематики.

У рамках здійсненого автором дослідження були отримані результати, які мають **наукову новизну**.

Наукова новизна дисертаційного дослідження зумовлена сукупністю поставлених завдань, вирішенні актуальних проблем, що не отримали достатньої розробки в науковій літературі і не набули загальноприйнятих принципів у політичній практиці.

Описано сценарій розвитку протиріч в суспільстві як боротьбу реальних політичних суб'єктів, розкрито механізм їх взаємодії, оцінено вплив суб'єктивних та об'єктивних факторів і умов на

політичне життя, виділено конструктивні та деструктивні домінанти, і на цій основі дано оцінку тенденціям історичного процесу.

Обґрунтовано необхідність розширення поля дослідження умов виникнення політичних конфліктів, їх динаміки, а саме: залежність протікання політичних конфліктів від стану політичної системи. На цій підставі пропонується типологія політичних конфліктів за різними основами: учасники конфлікту; їх кількість; сфери, в яких зіштовхуються інтереси учасників конфлікту; характер і форми протікання конфлікту; тривалість конфлікту, причини виникнення; політичні конфлікти можуть бути реалістичні та нереалістичні, вертикальні та горизонтальні та ін.

Визначено, що стабільність і нестабільність – це лише сторони або моменти розвитку суспільства і перетворення одного з них в абсолютну тенденцію, в самоціль може привести суспільство до знищення. В цьому сенсі як консервативні, так і революційні установки є по суті тотожними. Якщо суспільство перетворюється, то воно не може бути стабільним тією ж мірою, як до цього.

Відзначено, що всі стрімкі зміни в економічній, соціальній, культурній галузях і різка зміна правлячої еліти негативно впливають на політичну стабільність. В умовах швидкого переходу суспільства від одного стану в інший, коли руйнуються кодекси поведінки і виникає атмосфера непокори закону, люди стають більш сприйнятливими до закликів харизматичних лідерів приєднатися до масових рухів, наслідком чого і є нестабільність.

Зазначено, що важливу роль в протіканні конфлікту грає соціокультурний фон. Менталітет, національний характер, традиції народів безпосередньо впливають на політичний конфлікт. Без розуміння соціокультурного середовища не можна з'ясувати причини розгортання конфліктів, висувати припущення по їх врегулюванню, робити прогнози з приводу їх результату.

Визначено фактори впливу на стан конфліктності української пострадянської державності: трансформація суспільного буття, зумовлена реформаційними заходами, та руйнування усталених світоглядних орієнтацій переважної більшості соціальних груп; недостатня національна самоідентифікація, криза влади відіграє роль системоутворюючого чинника у системній кризі, яка охоплює українське суспільство.

Запропоновано, що політичні конфлікти в українському суспільстві умовно можна поділити на два періоди – це конфлікти до “помаранчевої революції” та конфлікти після неї. Поділ дійсно умовний, тому що в основі всіх політичних конфліктів є боротьба за владу, але у даному випадку різниця – в динаміці протікання конфліктів, способах їх вирішення, мірі висвітлення в засобах масової інформації, реакції пересічного громадянина на події в країні.

Здійснено комплексне дослідження останніх політичних подій в українському суспільстві, відзначених сплеском політичних конфліктів.

Зазначено, що у період транзиту до демократії всі найважливіші сфери суспільного життя

пронизує всеохоплюючий політичний конфлікт; існує високий рівень невизначеності серед населення, що сприяє поглибленню кризових ситуацій: глибокі зміни в соціально-політичній стратифікації та структурі суспільства супроводжуються і частково викликаються радикальним перерозподілом власності і влади; глибокі економічні розколи призводять до серйозних соціальних і політичних конфліктів, які за тими ж ознаками суттєво ускладнюють розв'язання головних проблем.

Виявлено, що у стабільних політичних системах конфлікти завжди вирішуються шляхом чи то консенсусу чи пошуку такого рішення, яке відповідало б інтересам сторін – учасниць конфлікту. Небезпекою ж, яка властива перехідним політичним системам, є те, що через відсутність механізмів вирішення конфліктів їх позитивний потенціал дуже швидко стає руйнівним.

Обґрунтовано, що українське суспільство схильне до компромісного розв'язання політичних конфліктів. Зазначено, що обмеженість в часі та періодичність виборчих кампаній змушує різні політичні сили (що намагаються використати вибори для проникнення у сферу прийняття державних рішень) створювати різні коаліції, йти на компроміси навіть зі своїми політичними опонентами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки даного дослідження можуть використовуватися у діяльності політичних і адміністративних керівників. Результати проведеного дослідження дозволяють скласти цілісні уявлення про існуючі теоретико-методологічні концепції аналізу політичного конфлікту і шляхів його визначення. Пропонуються практичні рекомендації з оптимізації процесу управління конфліктами. Дисертація містить розробки методологічного і методичного характеру, які можуть сприяти підвищенню політичної культури як суб'єктів, так і об'єктів політичного процесу.

Отримані результати можуть також використовуватися при викладанні навчальних курсів з політології та конфліктології у вищих навчальних закладах, написанні підручників і навчальних посібників по теоретичній та прикладній політології.

Апробація результатів дисертації здійснена на Міжнародних і Всеукраїнських науково-практичних конференціях – “Наука і вища освіта” (Запоріжжя, 2004), “Динаміка наукових досліджень” (Дніпропетровськ, 2004), “Наука та освіта” (Дніпропетровськ, 2006); конференціях професорсько-викладацького складу і засіданнях кафедри політичних наук Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського /2003-2006 рр./.

Публікації. Концептуальна основа дисертації та її результати висвітлені в 7 наукових публікаціях, 4 з яких надруковані в виданнях, що визнані ВАК України фаховими з політології.

Структура дисертації обумовлена специфікою проблем, що стали об'єктом і предметом дисертаційного дослідження та відповідає його меті і завданням. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, кожен із яких містить по два підрозділи, висновків і списку використаних джерел.

Загальний обсяг роботи складає 203 сторінки. Список використаних джерел містить 208 найменувань (18 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У І розділі **“Політичний конфлікт як предмет наукового аналізу”** проаналізовано основні джерела літератури за темою дисертації, а також досліджено загальні теоретико-методологічні підходи до визначення сутності політичного конфлікту.

У підрозділі 1.1 *“Ступінь наукової розробки проблеми політичного конфлікту в роботах вітчизняних та західних вчених”* проаналізовані лише окремі теорії конфлікту, але в цілому вони представляють загальну картину розробки проблематики конфліктів як у вітчизняній, так і в західній науці.

Дисертантом зазначено, що ставлення до конфліктів у громадсько-політичній та загалом у суспільній думці за радянських часів було досить неоднозначне, і, в основному, покладалося на марксистську теорію конфліктів. Як не прикро визнавати, але західна наука досягла значнішого розвитку знань про специфіку політичних конфліктів, першою розробила теоретичні підходи щодо вивчення конфліктів, обґрунтувала суть політичних конфліктів, визначила типологію, структуру, місце і їх роль у суспільстві. В дисертаційному дослідженні розглянуті класичні теорії конфлікту Г.Зіммеля, Р.Дарендорфа, Л.Козера, Т.Парсонса, К.Боулдінга.

На сьогоднішній день в українській політичній науці здійснено цілий ряд наукових розвідок з проблеми політичного конфлікту. Такі вчені як Ю. Мацієвський, Н. Сокур, О. Москаленко, О. Чернявська, І. Кіянка, П. Вознюк, І.Бекешкіна, В. Небоженко та ін. представили власний погляд на політичні конфлікти. Але в сучасній науковій літературі відсутні відповіді на цілу низку політичних питань, які виникають у зв'язку з значною кількістю політичних конфліктів у суспільстві. Закономірно, що осмисленню підлягають такі важливі питання: які основні причини високого конфліктного потенціалу нашого суспільства; які особливості динаміки політичних конфліктів у перехідних демократіях; які найоптимальніші теоретичні та практичні підходи до управління політичними конфліктами, враховуючи специфіку української пострадянської дійсності?

У підрозділі 1.2 *“Теоретико-методологічні підходи до сутності та класифікації політичних конфліктів”* зазначено, що в політичній науці не існує єдиної точки зору щодо визначення політичного конфлікту. Всі вони певною мірою віддзеркалюють сутність цього багатогранного, багатовимірного та мінливого процесу, хоча не існує єдиного погляду на проблему джерел, природи і причин виникнення політичних конфліктів.

Конфлікти у посткомуністичному світі носять внутрішньосистемний характер, тому що процес розпаду соціально-політичної системи є завжди конфлікт між її цілим і частинами. Реальні

причини конфлікту, межі його розповсюдження можливо виявити за умови, коли конфлікт усвідомлено, він є предметом суспільної свідомості і уваги. Кожен конфлікт має відносний характер і локалізується в певній галузі.

Роль конфлікту двозначна: з одного боку, він є руйнівним фактором, а з другого – специфічним двигуном розвитку суспільства, він сигналізує суспільству і владі про існуючі суперечності, розбіжність позицій громадян і стимулює дії, здатні поставити ситуацію під контроль. До негативних функцій політичного конфлікту можна віднести: матеріально-руйнівну, життєво-небезпечну, владно-руйнівну та ін. Політичний конфлікт має об'єктивну і суб'єктивну сторони. Об'єктивна сторона – це суперечності між політичним суспільством як єдиною та цілісною системою і нерівністю індивідів і груп, що відображені в ієрархії політичних статусів. Суб'єктивна сторона політичного конфлікту виявляється таким способом: як суб'єкти усвідомлюють об'єктивні суперечності в певній сфері життя, що є джерелом політичного конфлікту. Дисертант звертає увагу на необхідність розмежування поняття “суб'єкт” і “учасник” конфлікту.

Вказуючи на особливості політичних конфліктів, слід зазначити, що політичні конфлікти завжди пов'язані з боротьбою за державну владу, вони мають специфічні джерела, такі як стосунки між політичною елітою, розбіжність політичних цінностей та політичних ідеалів і т.д. Для багатьох політичних конфліктів є характерним міжетнічний аспект. У політичній літературі існують різні точки зору на проблему джерел, природи і причин виникнення політичних конфліктів. Представники першої точки зору вважають, що джерелом політичних конфліктів є існуюча в суспільстві система економічних, політичних, соціальних і духовних відносин, у якій суб'єкти політики займають різне об'єктивне становище. Друга точка зору на природу політичних конфліктів представлена теорією людських потреб, ця концепція стверджує, що конфлікти виникають в результаті обмеження або неповного задоволення потреб, які визначають сутність людської особистості. Третя точка зору на джерела, природу і причини виникнення політичних конфліктів пов'язана з соціально-психологічними чинниками.

Класифікація політичних конфліктів виходить із загальної класифікації конфліктів. Щодо критеріїв класифікації, то ні в західних, ні у вітчизняних дослідженнях не існує єдиної точки зору на це питання. Враховуючи це, спроби пропонувати якусь єдину класифікацію конфлікту є невірними. Основою для типологізації, тобто віднесення даного конфлікту до того чи іншого класу, виду або різновиду, можуть бути: його учасники; їх кількість; сфери, в яких зіштовхуються інтереси учасників конфлікту; характер і форми протікання конфлікту, а також тривалість конфлікту, причини виникнення і т.д. Також в політичній науці прийнято класифікувати конфлікти за наступними основами: за ступенем та характером їх нормативної регуляції; за їх якісними характеристиками, що відображають ступінь участі людей у вирішенні конфліктів, інтенсивність криз та протиріч, їх значення для динаміки політичних процесів; з точки зору публічності

конкуренції сторін, конфлікти можуть бути відкриті і закриті (латентні). Таким чином, можна зазначити, що конфлікт – це нормальне явище в розвитку суспільства, який завжди займатиме особливе місце, якби не змінювалися його форми протікання, рівні, зміст, причини.

У II розділі **“Стабільність / нестабільність політичної системи як критерій визначення специфіки політичних конфліктів”** основна увага зосереджена навколо взаємозв’язку політичної системи і динаміки політичних конфліктів та особливостях політичних конфліктів в Україні як державі із нестабільною політичною системою.

У підрозділі 2.1. *“Взаємозв’язок політичної системи та динаміки політичних конфліктів”* зазначено, що стабільність держави залежить від наявності в суспільстві “соціального порядку”. Всі чинники політичної стабільності аналітично невідокремлені, взаємозв’язані. Навіть процес демократизації може призвести до дестабілізації суспільства. Високий рівень невизначеності є головною рисою соціально-економічного розвитку у суспільствах, що трансформуються, в багатьох випадках він обумовлений фрагментарністю групових ідентичностей, відсутністю чітко виражених ідеологічних та політичних установок, що пояснюють специфіку і динаміку політичних конфліктів в пострадянських країнах.

До нестабільності політичної системи, може призвести відсутність змін та послаблення здатності системи до адаптації. Політичні зміни є необхідною умовою існування політичної системи, її розвитку, а також вони можуть носити різний характер. Найчастіше саме в нестабільних суспільствах закладено джерело якісних змін. В цих суспільствах тимчасова рівновага або стабільність досягається не за рахунок усунення, придушення джерел протиріч і конфліктів, а навпаки – конфлікти і протиріччя, періодичні кризи призводять до рівноваги. Ці кризи та конфлікти виникають не із-за чийось суб’єктивних помилок, а тому що механізм криз і конфліктів, закладений в них, об’єктивно.

Об’єктивною ознакою політичної стабільності є відсутність соціальної та політичної напруги в суспільстві. Для громадян політична стабільність дає відчуття захищеності, впевненості в майбутньому. А для тих, хто знаходиться в опозиції до влади, є гарантія, що їх діяльність буде відбуватися в правовому полі. Але в умовах політичної стабільності рівень активності політичної участі громадян досить невисокий, оскільки всіх в основному хвилюють питання буденності, а не зміна політичної влади. Мабуть тому в країнах із високою політичною стабільністю є, до прикладу, низька явка виборців на виборах, через те, що все всіх задовольняє, і щось особливо змінювати не має сенсу. Виходить парадоксальна ситуація: у суспільствах із постійною політичною нестабільністю також низька явка виборців, але уже з іншої причини, а саме – із-за зневіри та розчарування в те, що можливо щось змінити.

Отже, де знаходиться “золота середина”? Мабуть, в тих суспільствах, в яких ще не існує політичної стабільності, а політична нестабільність триває недовго, але визначення цього проміжку

“довго” – “недовго” фактично неможливо. Стосовно нашої держави активна участь громадян у політичних подіях 2004 р. якраз і була тією межею, коли терпіти далі неможливо, і народ дав владі шанс. Яким чином він буде використаний і чи згодом не буде масового розчарування та абсентеїзму, на це питання можливо дати відповідь в майбутньому. Але парламентські вибори показали, що значна частина населення ще готова до участі в політичному житті.

Якщо за умов стабільності політичний конфлікт має переважно горизонтальний характер, то в період транзиту – вертикальний, в якому конфронтація проходить по лінії “влада – суспільство”. Динаміка політичних конфліктів при всій відмінності їх типів і видів проходить в своєму розвитку, як правило, ті ж стадії (етапи), що і інші конфлікти: латентна передконфліктна фаза, яка включає чотири етапи: 1) виникнення об’єктивної проблемної ситуації; 2) усвідомлення об’єктивної проблемної ситуації; 3) спроби вирішити проблему безконфліктними способами; 4) передконфліктна ситуація. Наступна фаза – це відкрита фаза (власне конфлікт), яка також має такі етапи: 1) інцидент і початок відкритого конфлікту; 2) ескалація конфлікту; 3) формування збалансованих протидій; 4) завершення конфлікту. І остання фаза є латентною післяконфліктною фазою: 1) часткова нормалізація відносин; 2) повна нормалізація відносин. При цьому характер і зміст цих фаз та етапів, моделі поведінки сторін залежать від багатьох чинників. Наприклад, в умовах демократичної політичної системи функціонує гнучкий механізм пом’якшення і ненасильницького вирішення конфліктів. В умовах же тоталітарної і авторитарної систем політичні конфлікти пригнічуються за допомогою репресивного апарату, заганняються вглиб, що приводить до їх різкого загострення.

У підрозділі 2.2. *“Особливості політичних конфліктів в Україні, як державі із нестабільною політичною системою”* проаналізовано наявність політичних конфліктів в українському суспільстві в пострадянський період. Зазначено, що сучасне політичне життя насичене такими явищами та процесами, які є часто демократичними за зовнішньою формою та абсолютно протилежними за змістом. Політичні, духовні, екологічні кризи та конфлікти – атрибут не лише нашого суспільства на поворотному моменті історії. Кризи та конфлікти переживають і стабільні західні країни. Найбільш очевидним проявом кризових процесів у системі влади є конфлікт між різними її гілками, що розгортається незалежно від персоналій. Глибинним мотивом частих політичних конфліктів в нашому суспільстві, є бажання їх учасників уникнення відповідальності, намагання перекласти її на партнера по владі. Також найбільш реальним є конфлікт у системі влади, що пов’язаний з поділом державної (загальнонародної) власності. Влада зацікавлена у формуванні та підтриманні штучних конфліктів, аби відвернути увагу від головних проблем сьогодення. Слабкістю політичного соціуму України є широкий спектр політичних сил, що в свою чергу ускладнює процес консолідації цих сил.

Найбільш гострі конфлікти в нашій державі відбулися в останні декілька років. Передвиборчі парламентські марафони, президентські кампанії давали можливість спостерігати все яскравіші

прояви владної боротьби. Як не парадоксально, але наближення виборів сприяло реальній політичній структуризації та досягненню феномена природи сучасної української влади. Основною ж заслугою такої кількості політичних конфліктів можна назвати привернення уваги пересічного громадянина до проблем в державі. Про вибори говорили в усіх верствах населення, родини розподілялися відповідно за кольором мітингуючих, але безумовним здобутком цієї масштабної акції протесту була відсутність серед населення агресивного настрою, відкритого зовнішнього протиборства у формі фізичного насилля.

Але кредит довір'я, що надається владі в ході виборчої кампанії або референдуму, як показує історія, вельми недовговічний. Період після президентських виборів не зняв напруженості в українському суспільстві. Управління нової влади протягом всього терміну не дозволяє об'єктивно проаналізувати стан всіх аспектів життя українського народу, адже в цих управлінських діях є багато суперечливих акцій і тривожних тенденцій, наприклад, незадоволення частиною суспільства політикою нової влади є дуже небезпечним станом, за ним – відчуження, депресія і приховане бажання помсти не так безпосереднім політичним противникам, як усім тим, хто “не такий”. Хоча незначний потенціал оптимізму в окремої частини громадян зберігається.

У **ІІІ розділі “Загальнотеоретичні та практичні підходи щодо управління політичним конфліктом”** досліджено сутність, зміст та технології управління політичним конфліктом, а також здійснено спробу визначення толерантних відносин як необхідної умови управління політичним конфліктом.

У підрозділі *3.1. “Сутність, зміст та технології управління політичним конфліктом”* зазначено, що особливості регіону, характер і причини конфлікту у наш час більшою мірою вимагають індивідуального підходу для їх врегулювання. Стандартний набір методів, засобів і прийомів, які використовувалися раніше державними структурами, сьогодні часто не підходить для регулювання і тим більше для вирішення конфлікту. Управління конфліктом залежить від поглядів суб'єкту управління на методи і засоби, застосовані в конкретній ситуації. Сутність поняття “управління конфліктом” досить багатопланова. Автор дисертаційного дослідження схиляється до точки зору визначення процесу управління політичним конфліктом як універсального процесу щодо його попередження, урегулювання, розв'язання. Як процес, управління політичним конфліктом залежить від вирішення багатьох універсальних завдань. Крім цього, він повинен проходити певну процедуру: інституалізація, легітимізація, структурування конфліктуючих груп, редукція.

Управління конфліктом включає такі види діяльності: прогнозування, запобігання ескалації конфлікту або її стимулювання, врегулювання, розв'язання. Значну увагу слід приділяти попередженню конфліктів, аналізу майбутньої конфліктної ситуації. Від застосування ряду превентивних методів, залежатиме розвиток наступних етапів конфлікту. Поведінка суб'єкта

управління конфліктом залежить від динаміки конфлікту. І позитивні, і негативні сторони конфлікту не є чимось визначеним, а виступають як наслідок певних суб'єктивних дій. Якщо вони проведені уміло, то втрати від конфлікту зводяться до мінімуму, а досягнення до максимуму. Враховуючи специфіку конфліктної ситуації та її певний етап, суб'єкту управління слід застосовувати і відповідні стратегії поведінки, серед яких можна назвати такі, як співробітництво, конкуренцію, компроміс, пристосування та ухилення. На етапі розв'язання конфліктів можливе застосування наступних технологій: інформаційних, комунікаційних, організаційних, технологія посередництва, взаємне veto коаліційного уряду, децентралізація рішень, консенсусу, компромісу. Але які б не були обрані технології управління конфліктом, слід враховувати культурно-історичні, цивілізаційні особливості розвитку країни, регіону.

В Україні, як і в інших посттоталітарних державах, на жаль, не існує високої культури управління політичними конфліктами, що дає змогу швидко і безпомилково знаходити найоптимальніші шляхи і методи, які можуть сприяти розв'язанню конфлікту із врахуванням і максимально можливим задоволенням інтересів усіх конфліктуючих сторін.

У підрозділі 3.2. *“Толерантні відносини як необхідна умова управління політичним конфліктом”* проаналізовано сутність феномену толерантності, його історичне становлення, рівень дослідженості в сучасній політичній науці. Як це не прикро визнавати, але передвиборчі кампанії в Україні характеризувалися саме нетолерантним ставленням політиків до опонентів. В основному політики вибирали такі засоби боротьби, які в першу чергу дискредитували опонентів, в основному, на рівні особистих якостей, особливостей біографії, приватного життя. Стосовно ж передвиборчих програм, то вони проходили по такій лінії розколу: мовне питання та східний – західний вектор розвитку держави, і саме в цих питаннях і постає актуальність толерантних відносин.

Обґрунтовано, що управління політичним конфліктом повинно базуватися на принципах толерантних відносин між конфліктуючими сторонами. Тому, необхідно, в першу чергу, усвідомити всьому суспільству значимість толерантної поведінки, як необхідної умови для вирішення політичного конфлікту. Важливим етапом процесу моделювання системи толерантних відносин має стати пошук факторів, що призводять до політичних конфліктів.

У **висновках** зазначено, що політичний конфлікт завжди організований та інституціональний, має ціннісний аспект з зазначеною ідеологічною основою.

Причинами конфліктів можуть бути зіткнення інтересів, розбіжності цілей людей чи відповідних груп, власні амбіції, що зароджуються і розвиваються у середовищі політичних відносин, а його учасники, приховуючись за ідеями захисту суспільних цивілізаційних цінностей, ведуть власну боротьбу за владу й ресурси.

Важливу методологічну роль відіграє типологізація конфлікту. У відповідності із організацією суспільства конфлікти формуються наступним чином: на рівні індивідуума; на рівні

між індивідуумами; на рівні груп; на рівні великих систем; на рівні розподілу суспільства на класи; на рівні даного суспільства в цілому; на регіональному та глобальному рівні. Політичні конфлікти можуть відбуватися по горизонтальній та вертикальній осі, можлива класифікація на конфлікти цінностей, норм та інтересів. Особливістю сучасного українського соціуму можна назвати наявність великої кількості політичних конфліктів саме всередині владних структур.

Існує тісна залежність між загальним станом соціальної конфліктності і історичними традиціями народного розвитку. Конфлікт є природною складовою цих процесів, а оскільки конфлікт властивий і дисоціації, і асоціації, то він не обов'язково приводить до руйнування системи чи до соціальних змін. Навпаки, відносно інтенсивні і гострі конфлікти, що зміцнювали систему, стимулювали її упорядковані зміни. В суспільствах з гнучкою, еластичною структурою конфлікти породжують зміни, що, у свою чергу, підвищують адаптивні можливості системи до несприятливих зовнішніх умов та сприяють її інтеграції. Суспільства з негнучкою, жорсткою системою прагнуть всіляко придушити конфлікти, а саме це й підсилює небезпеку соціальних потрясінь.

Політичний конфлікт є фактором, який надає динаміку політичній системі і її суспільному оточенню, може сприяти їх модернізації, регресу, еволюційним або революційним змінам. В цілому політична стабільність – це досить широке поняття, яке може вживатися в самих різних контекстах. Але ні одна із стабільностей не є абсолютною, і кожна має свої недоліки. Політична система, яка здатна сформувати механізм досягнення стабільності, вже може втілювати політичні рішення і виконувати позитивні функції в суспільстві. Стабільність і нестабільність – це лише сторони або моменти розвитку суспільства і перетворення одного з них в абсолютну тенденцію є загрозою. В умовах швидкого переходу суспільства від одного стану в інший, коли руйнуються кодекси поведінки і виникає атмосфера непокори закону, люди стають більш сприйнятливими до закликів харизматичних лідерів приєднатися до масових рухів, наслідком чого і є нестабільність.

При аналізі української пострадянської дійсності виявлено, що розв'язання політичних конфліктів схиляється до компромісних технологій, застосування консенсусних технологій вимагає від суб'єктів політичної боротьби високої професійної підготовки та толерантності, чого власне і бракує. Щоб попередити гострі конфлікти та ефективно ними управляти, необхідна адаптація всієї політичної системи, насамперед самої держави, а даний процес якраз і не відбувається.

Найбільш складною проблемою для українського суспільства є наявність великої кількості політичних сил, становлення яких супроводжується значною конфліктністю. Але якщо уважно порівняти політичні програми тих партій, які сьогодні опинилися по різні сторони протистояння (за винятком хіба що крайніх правих сил), то неважко знайти багато пунктів, за якими досягти консенсусу вже нереально. До того ж виявляється, що у програмах політичних ворогів значно більше спільного, ніж між тими, хто сьогодні зібрався об'єднуватися в коаліцію.

Головна ж лінія розлому в українському суспільстві, на думку автора роботи, ще попереду.

Найбільша проблема полягатиме в тому, що все ж таки суспільство залишилося розколотим по лінії Схід – Захід. Розколотість українського суспільства, його молодість, приналежність до перехідного типу, недовіра суспільства до дій держави, а також великий досвід насильства на всіх рівнях суспільства є несприятливими умовами розвитку толерантності. Загальний рівень толерантності українського суспільства значно нижчий, ніж в інших країнах. Таким чином, потрібно розглядати толерантність не ситуативно, а як необхідну умову вирішення політичних конфліктів в суспільстві.

Таким чином, управління політичним конфліктом є необхідна і складна проблема, яка повинна постійно вивчатися та удосконалюватися з метою реалізації на практиці, а саме: переведення політичних конфліктів у конструктивне русло, а також базуватися на принципах толерантних відносин. Тому, політика управління конфліктом, означає встановлення суспільного консенсусу, і вона повинна зосереджуватися не на дотриманні абстрактних правил, а на пошуку ефективних шляхів розв’язання конфліктів та вироблення загальних правил для всього суспільства. Влада ж, яка своєю пасивністю, невмінням передбачати, швидко і обґрунтовано реагувати на будь-якого роду конфлікти, приречена на злам власних устоїв.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Ростецька С.І. Наукові підходи та методи управління конфліктом у сучасному суспільстві // Перспективи. – 2002. – №3. – С.80 – 87.
2. Ростецька С.І. Конфлікти, протиріччя та соціальна напруженість: їх взаємозалежність // Перспективи. – 2004. – №1. – С. 74 – 79.
3. Ростецька С.І. Толерантні відносини як необхідна умова вирішення політичних конфліктів // Держава і право. Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 30. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С.794 – 801.
4. Ростецька С.І. Актори політичного процесу та пересічні суб’єкти політики напередодні виборів // Вісник СевДТУ. Вип. 71: Політологія. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2006. – С. 235-243.
5. Ростецька С.І. Особливості політичних конфліктів в перехідний період розвитку українського суспільства // Наука і вища освіта: Тези доповідей учасників XII міжвуз. студ. наук. конф., м.Запоріжжя, 20 травня 2004 р.: У 2ч. – Ч. 1./ Гуманітарний університет „Запорізький інститут державного та муніципального управління”. – Запоріжжя. – С.9 – 10.
6. Ростецька С.І. Аналіз стратегій впливу на політичні конфлікти // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції „Динаміка наукових досліджень 2004”. Том 13. Політологія. – Дніпропетровськ, 2004. – С.16-18.
7. Ростецька С.І. Позитивна роль політичних конфліктів в суспільстві // Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції „Наука та освіта – 2006”. Том 18. – Дніпропетровськ, 2006. – С.6 – 8.

АННОТАЦИЯ

Ростецька С.І. Управління політичним конфліктом: теоретичні аспекти та українська пострадянська дійсність. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Одеська національна юридична академія. Одеса, 2006.

У дисертації подається комплексний теоретико-методологічний аналіз політичного конфлікту, рівень його дослідження в сучасній політичній науці. На підставі аналізу конфліктологічних теорій розкривається сутність політичного конфлікту, його причини, функції, основні підходи щодо класифікацій. Здійснено спробу встановити взаємозв'язок стану політичної системи з динамікою політичних конфліктів. Проаналізовано та обґрунтовано особливості політичних конфліктів в сучасному українському суспільстві, їх джерела, динаміку, шляхи управління.

Визначено найбільш оптимальні технології управління політичними конфліктами, які властиві для даного стану розвитку українського суспільства, і політикуму. Обґрунтовано, що українське суспільство схильне до компромісного розв'язання політичних конфліктів. Зазначено, що обмеженість в часі та періодичність виборчих кампаній змушує різні політичні сили, створювати непрогнозовані коаліції, йти на компроміси навіть зі своїми політичними опонентами. У роботі досліджуються толерантні відносини, як одна із умов ефективного управління політичними конфліктами.

Ключові слова: конфлікт, політичний конфлікт, політична система, політична стабільність та нестабільність, демократичний транзит, управління, толерантність.

АННОТАЦИЯ

Ростецкая С.И. Управление политическим конфликтом: теоретические аспекты и украинская постсоветская действительность. - Рукопись.

Диссертация на присвоение научной степени кандидата политических наук за специальностью 23.00.02 - политические институты и процессы. - Одесская национальная юридическая академия. Одесса, 2006.

В диссертации предлагается комплексный теоретико-методологический анализ политического конфликта, уровень его исследования в современной политической науке. На основании анализа конфликтологических теорий раскрывается сущность политического конфликта, его причины, функции, основные подходы относительно классификаций. Осуществлена попытка установить взаимосвязь состояния политической системы с динамикой политических конфликтов. Установлены закономерности политических конфликтов в стабильных и нестабильных политических системах. Проанализированы и обоснованы особенности

политических конфликтов в современном украинском обществе, их источники, динамика, пути управления. Определены наиболее оптимальные технологии управления политическими конфликтами, которые свойственны для данного состояния развития украинского общества и политикума. В работе исследуются толерантные отношения как одно из условий эффективного управления политическими конфликтами.

Описан сценарий развития противоречий в обществе как борьба реальных политических субъектов, раскрыт механизм их взаимодействия, выявлено влияние субъективных и объективных факторов и условий на политическую жизнь, выделены конструктивные и деструктивные доминанты, и на этом основании дано оценку тенденциям исторического развития.

Обоснована необходимость расширения поля исследования условий возникновения политических конфликтов, их динамики. Определено, что стабильность и нестабильность – это лишь стороны или моменты развития общества, и преобразование одного из них в абсолютную тенденцию, в самоцель может привести общество к уничтожению.

Выявлено, что все стремительные изменения в экономической, социальной, культурной отраслях и резкое изменение правящей элиты отрицательно влияют на политическую стабильность. В условиях быстрого перехода общества из одного состояния в другой, когда рушатся кодексы поведения и возникает атмосфера неповиновения закону, люди становятся более восприимчивыми к заявлениям харизматических лидеров о присоединении к массовым движениям, следствием чего и есть нестабильность.

Определено, что важную роль в течении конфликта играет социокультурный фон. Менталитет, национальный характер, традиции народов влияют на развитие конфликта. Без понимания социокультурной среды невозможно определить развитие конфликта, выдвигать предположения по их урегулированию, делать прогнозы их разрешения.

Показано, что в стабильных политических системах конфликты всегда решаются посредством или консенсуса или поиском такого решения, которое отвечало бы интересам сторон конфликта. Опасностью, которая свойственна нестабильным политическим системам, является, прежде всего, тот факт, что из-за отсутствия механизмов разрешения конфликтов их положительный потенциал очень скоро становится разрушительным.

Обосновано, что украинское общество склонно к компромиссному разрешению политических конфликтов. Выявлено, что ограниченность во времени и периодичность избирательных кампаний заставляет разные политические силы, которые используют выборы для проникновения в сферу принятия решений, создавать разные коалиции, идти на компромиссы даже со своими политическими оппонентами.

Ключевые слова: конфликт, политический конфликт, политическая система, политическая стабильность и нестабильность, демократический транзит, управление, толерантность.

SUMMARY

Rostetscaya S.I. Management by a political conflict: theoretical aspects and Ukrainian post-soviet's reality. – Manuscript.

Dissertation on the achievement of a scientific degree of candidate of political sciences, specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – The Odessa National Law Academy. Odessa, 2006.

The complex theoretical methodological analysis of political conflict, the level of its research in modern political science is given in the dissertation. On the basis of the analysis of conflictological theories the essence of political conflict is opened, its reasons, functions and basic approaches of classifications. Attempt to establish interrelation of a condition of the political system with the dynamics of political conflicts is accomplished.

By the candidate for a degree also is analyzed and proved the features of political conflicts in modern Ukrainian society, their sources, dynamics, ways of management. The most optimal technologies of management are designated by political conflicts, which are peculiar for the given condition of development status of Ukrainian as well as societies, so politicoumou. The researching of tolerant relations is given in work, as one of conditions of effective management by political conflicts.

Key words: conflict, political conflict, political system, political stability and instability, democratic transit, management, tolerance.